

Людмила ПОСОХОВА

докторка історичних наук,
професорка кафедри історії України,
Харківський національний університет ім. В.Каразіна
(Харків, Україна), lposokhova@karazin.ua
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3338-1949>

Статус давньогрецької мови в «латинських школах» Гетьманщини та Слобідської України (XVIII – початок XIX ст.)

DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2021.03.016>

УДК: 373.5.016:811.14'02](477.5/.62)(091)«17/181»

Анотація. Мета дослідження полягає у встановленні ролі та місця давньогрецької мови в навчальному курсі Києво-Могилянської академії, Чернігівського, Харківського, Переяславського колегіумів у XVIII – на початку XIX ст. З'ясовуються методи викладання, кількісні, станові й інші характеристики учителів та учнів, мотиви вивчення мови духовництвом, представниками інших станів. Використано **методологічні принципи** інтелектуальної й культурної історії, історії повсякденності, просопографії (при створенні колективного портрета викладача). Акцент зроблено на виявленні та аналізі діловодної документації, на підставі якої реконструюються навчальні практики. **Висновки.** У православному церковному дискурсі підкреслювалася зацікавленість давньогрецькою мовою, утім вона мала неоднакові прояви в різні часи. У Києво-Братському колегіумі викладання розпочалося ще у XVII ст., і саме на цей досвід орієнтувались у Чернігівському, Харківському, Переяславському колегіумах. У 1730–1760-х рр. викладання згаданої мови у цих школах набуло системності та дисциплінарного статусу. Такі досягнення були пов'язані з використанням напрацювань нових європейських центрів орієнталістики, практик університетів, єзуїтських колегіумів. В останній третині XVIII ст. давньогрецька мова в «латинських школах» стала повноцінною академічною дисципліною, відповідаючи вимогам, які висувалися до світських і духовних закладів модерної доби. Розв'язання ключових питань (як, що, кому, на якій стадії та навіть викладати) було поєднано з ширшими дискусіями, релігійними, ідеологічними й культурними пошуками епохи. Києво-Могилянська академія та колегіуми сформулювали свою відповідь на ці виклики, вдало поєднавши інерцію традицій із прагненнями до новачій.

Ключові слова: історія освіти, давньогрецька мова, Києво-Могилянська академія, Чернігівський колегіум, Харківський колегіум, Переяславський колегіум.

Одним із важливих здобутків історіографії кількох останніх десятиліть стало визначення місця української культури XVII–XVIII ст. як посередника між Заходом і Сходом Європи, відзначення її відкритості щодо західноєвропейської культурної спадщини¹. Дослідники дійшли висновку, що українська культура сприймала, убирала та переосмислювала різні культурні явища, у тому числі й освітні форми. «Поліморфізм» вітчизняного культурного простору називають стрижневим елементом культурного коду². І виявлявся він у багатшаровості, мінливості, податливості

¹ Див., напр.: *Шевченко І.* Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII ст. – Л., 2001; *Яковенко Н.* Паралельний світ: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. – К., 2002.

² *Яковенко Н.* Дзеркала ідентичності: Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII ст. – К., 2012. – С.10, 43.

на зовнішні впливи, у мовно-конфесійному плюралізмі. Ще у XVI ст. засновники Острозької академії зробили крок до реального компромісу між східнослов'янськими просвітницькими традиціями й «латинською» наукою», а вибір трьох мов (церковнослов'янської, давньогрецької, латини) відображав тенденцію до поєднання «східної» та «західної» традицій. У XVII ст. на українських землях змагання між «візантійно-слов'янською» й «латинською» орієнтаціями «завершилося витворенням стійкої моделі, яка передбачала поєднання або й синтез обох елементів»³. Останнє твердження стосується Києво-Могилянської колегії/академії, котра за змістом і формами навчання була закладом цілком західним, гармонійно сполучала здобутки європейської освіти на ґрунті православно-руської культурної традиції⁴.

Дослідження діалогу західноєвропейської і греко-слов'янської культур на українських теренах у XVII–XVIII ст. передбачає увагу до тих ділянок та явищ, котрими пролягав кордон взаємодії. Одним із важливих маркерів взаємин між західною і східною цивілізаціями виступала давньогрецька мова, тож ця розвідка присвячена проблемі ролі та місця її в навчальних курсах Києво-Могилянської академії, Чернігівського, Харківського, Переяславського колегіумів. Своєрідність культурно-освітньої форми православного колегіуму⁵, котра, базуючись на «латинській ученості», була сплавом західноєвропейської та східнослов'янської культурних традицій, дозволяє навіть загострити дослідницьке питання про становище давньогрецької мови. Оскільки у цих школах впровадження «греки» було успішним, саме їхні професори й випускники викладали її в інших закладах Російської імперії. Нижче розглянемо статус згаданої мови в навчальному курсі, методи її викладання, число учителів та учнів, мотиви опанування нею духовними особами і представниками інших станів. Останнє завдання традиційно спонукає до роздумів про зв'язки вивчення давньогрецької мови з низкою релігійних, ідеологічних, культурних проблем того часу.

До сьогодні не вщухає дискусія навколо потужних ідейних течій, котрі в літературі традиційно називають «еллінофільством» («грекофільством») і «латинством», у «програмах» яких містилася й освітня компонента. Дослідники підкреслюють, що, говорячи про два типи європейської культури – західноєвропейський та греко-слов'янський, їх не варто аналізувати в категоріях «вищий» і «нижчий», адже вони взаємодоповнювалися, взаємозбагачувалися⁶. Хоча фахівці називають давньогрецьку мову важливим елементом шкільних програм у Російській імперії, спеціальних студій на цю тему фактично немає. Відповідно, бракує ясності в питаннях організації процесу навчання, переліку посібників, методів викладання та змін, які відбувалися впродовж XVIII ст. Це призводить до суперечностей і непевних оцінок співвідношення давньогрецької й латинської мов. Наведемо кілька прикладів. Відомо, що навіть греки Йоанікій та Софроній Ліхуди у створеній ними Московській школі не змогли дотримуватися грецької мови викладання, перейшовши на латину⁷. Не випадково наступний період історії закладу називається «латинським»⁸. К.Кислова зазначає, що в 1720-х рр. у деяких семінаріях Російської імперії викладали грецьку, а в 1730-х рр. її

³ Ісаєвич Я. Освітній рух в Україні XVII ст.: східна традиція і західні впливи // Україна XVII ст. між Заходом та Сходом: Матеріали I-го українсько-італійського симпозиуму, 13–16 вересня 1994 р. – К., 1996. – С.118, 131.

⁴ Огляд історіографії академії див.: Яременко М. «Академіки» та Академія: Соціальна історія освіти й освіченості в Україні XVIII ст. – Х., 2014. – С.18–27.

⁵ Про модель колегіуму докл. див.: Посахова Л.Ю. На перехресті культур, традицій, епох: православні колегіуми України наприкінці XVII – на початку XIX ст. – Х., 2011.

⁶ Кнабе Г.С. Русская античность: Содержание, роль и судьба античного наследия в культуре России. – Москва, 2000. – С.92–94.

⁷ Каптерев Н.Ф. Характер отношений России к православному Востоку в XVI и XVII ст. – Москва, 1885. – С.497; Верховский П.В. Учреждение Духовной коллегии и Духовный регламент: К вопросу об отношении церкви и государства в России: Исследование в области истории русского церковного права. – Т.1. – Ростов-на Дону, 1916. – С.99.

⁸ Смирнов С.К. История Московской славяно-греко-латинской академии. – Москва, 1855. – С.17, 78, 114.

було вилучено з програм⁹. М.Окенфусс стверджує, що в 1780-х рр. у духовних школах Росії класична давньогрецька мова стала основною, а латина – факультативним курсом¹⁰. Натомість із досліджень навчальної програми Києво-Могилянської академії та колегіумів випливає, що латина панувала до кінця XVIII ст., а давньогрецька не мала обов'язкового характеру¹¹. Хоча деякі аспекти викладання останньої присутні в біографіях відомих лінгвістів¹², у цих працях акцент зроблено на формуванні професійних рис і на кар'єрі, натомість питання викладання мови в «латинських школах» залишається дещо осторонь.

Достатньо лаконічні, водночас суперечливі відомості про цей курс, викладачів та учнів, які містяться в дослідженнях, разом із наголосом на значенні мови, свідчать про те, що існує потреба у вивченні цих питань. Контраверсійні оцінки місця давньогрецької в духовних школах Російської імперії XVIII ст. зумовлені обмеженою кількістю джерел, їх розпорошеністю. Діловодну документацію шкіл, котра залишалася на місцях та частково надсилалася до Синоду, вивчено вкрай недостатньо. Нерідко точкою відліку викладання давньогрецької мови дослідники називають синодальні укази про її впровадження. Утім навчальна практика шкіл у XVIII ст. суттєво відрізнялася від приписів. Плутанину в оцінках спричиняє й те, що статус цієї мови не був однаковим на різних рівнях навчальної програми. Задля встановлення реальної картини її викладання акцент у цій статті зроблено на діловодній документації. Оскільки Києво-Могилянська академія та колегіуми мали особливості в організації й навчальних практиках, пов'язані з політичними, церковними, культурно-освітніми традиціями Гетьманщини і Слобідської України, на викладання в них давньогрецької мови варто подивитись окремо від семінарій Російської імперії. Київська академія в багатьох аспектах була зразком для власне російських семінарій¹³, тому слід з'ясувати практики викладання мови, які закріпилися в ній та колегіумах, щоб у подальшому зробити коректні порівняння з іншими школами Росії. Оскільки реформа 1808 р. суттєво змінила та уніфікувала всі аспекти життя духовних навчальних закладів держави, у цій статті проблеми вивчення давньогрецької мови розглядаються до початку XIX ст.

Початок викладання давньогрецької мови: вимога чи результат місцевої ініціативи?

З'ясувати момент запровадження навчальних предметів інколи буває досить не просто. У жалуваній грамоті Києво-Могилянському колегіуму від 11 січня 1694 р. записано: «Славеноросійским, и еллиногреческим, и латинским языком преподавать»¹⁴. В аналогічному документі Харківському колегіуму від 16 березня 1731 р. читаємо, що юнаків мають навчати «славено-греческим и латинским языки»¹⁵. Однак чи дійсно давньогрецька мова була у школах на момент отримання цих грамот? Відомо, що проблема мов навчання в Київській школі стала предметом полеміки. Митрополит

⁹ *Kislova E.I.* «Latin» and «Slavonic» Education in the Primary Classes of Russian Seminaries in the 18th Century // *Slovēne = Словѣне: International Journal of Slavic Studies.* – 2015. – Vol.4(2). – P.76–77.

¹⁰ *Okenfuss M.J.* The Rise and Fall of Latin Humanism in Early-modern Russia: Pagan Authors, Ukrainians, and the Resiliency of Muscovy. – Leiden; New York; Köln, 1995. – P.219.

¹¹ *Титов Ф.И.* Императорская Киевская духовная академия в её трёхвековой жизни и деятельности (1615–1915 гг.): Историческая записка. – К., 2003. – С.268; *Посохова Л.Ю.* На перехресті культур... – С.55–63.

¹² Див.: *Winter E.* Der aufgeklärte Bibliist Simon Todorskyj (1700–1754) // *Ketzerschicksale: Christliche Denker aus neun Jahrhynderten.* – Berlin, 1979. – S.243–251.

¹³ *Знаменский П.* Духовные школы в России до реформы 1808 г. – Казань, 1881. – С.148.

¹⁴ Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Т.2. – К., 1846. – С.320–321.

¹⁵ Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗ РИ). – Т.VIII. – Санкт-Петербург, 1830. – №5716.

Петро (Могила) та його сподвижники вважали, що повноцінне життя православного населення в Речі Посполитій і збереження віри вимагає знання не тільки слов'янської чи давньогрецької, але й латини¹⁶. Важливість викладання грецької мови у середовищі православного духовництва не підлягала сумніву, пов'язувалась із належністю до цього віросповідання, необхідністю подальшої роботи над перекладами священних текстів. У XVII ст. в академії викладали давньогрецьку мову, долаючи труднощі, спричинені бурхливими політичними подіями, браком учителів, книжок тощо¹⁷. Не слід забувати, що засновники академії багато у чому орієнтувалися на програму «Ratio Studiorum», за якою студіювання давньогрецької мови в єзуїтських школах мало починатися з граматичних класів¹⁸. Відомо також, що у XVIII ст. в єзуїтських закладах вивчення грецької пошавилося¹⁹. Зацікавлення давніми мовами, античними ідеалами виховання стало характерним для новогуманістичної європейської освіти XVIII ст., призвело до появи кількох потужних університетських центрів вивчення східних мов.

Очільники Києво-Могилянської академії виявили інтерес до здобутків цих нових осередків орієнталістики. Початок систематичного викладання давньогрецької мови в Могилянці 1738 р. пов'язують з іменем лінгвіста Симона (Тодорського)²⁰, котрий навчався в Галле у філолога та сходознавця Йоганна Гайнріха Міхаеліса. Естафету підхопив учень Симона – Варлаам (Лящевський; Лящевський), якого відрядили для студіювання давніх мов у Галле. У 1730–1740-х рр. керівництво Києво-Могилянської академії здійснило кілька важливих кроків, спрямованих на якісні зміни у викладанні давніх мов, урахування здобутків лінгвістики.

Діловодна документація дозволяє встановити ініціаторів запровадження викладання «греки» у Харківському колегіумі. Із рапорту ректора Гедеона (Антонського) дізнаємося, що з метою вивчення давньогрецької та давньоєврейської мов у вересні 1746 р. до Києво-Могилянської академії (до Варлаама (Лящевського)) був направлений викладач колегіуму Йоакимф (Карпинський)²¹. Повернувшись до Харкова в 1749 р. він став першим учителем давньогрецької мови²². Її введення у Чернігівському колегіумі на початку 1780-х рр. також відбулося з ініціативи місцевого керівництва²³.

Аналізуючи стан упровадження давньогрецької мови в духовних школах Російської імперії XVIII ст. П.Знаменський дійшов висновку, що вона була у занепаді всюди, окрім Київської, Московської академії, Харківського колегіуму та ще кількох шкіл²⁴. Серед останніх і Тверська семінарія, фундатор якої єпископ Митрофан (Слотвинський; вихованець Київської академії й Львівського єзуїтського колегіуму, ректор Харківського колегіуму) особисто переймався викладанням мови, попри відсутність посібників та вчителів²⁵. У XVIII ст. Синод не надавав допомоги, але й не застосовував адміністративних стягнень до неквапливого єпархіального керівництва. Саме тому архієреї розглядали давньогрецьку мову як корисну, утім не обов'язкову дисципліну²⁶. Водночас

¹⁶ Титов Ф.И. Императорская Киевская духовная академия... – С.114–115.

¹⁷ Там же. – С.116, 119.

¹⁸ Ratio Studiorum: Уклад студій Товариства Ісусового: Система єзуїтської освіти. – Л., 2008. – С.178.

¹⁹ Piechnik L. Przemiany w szkolnictwie jezuickim w Polsce XVIII w. // Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. – Kraków, 1994. – S.202.

²⁰ Нічик В.М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. – К., 2001. – С.111.

²¹ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України). – Ф.2009. – Оп.1. – Спр.696. – Арк.2–3, 5–6, 9.

²² Документы и дела, относящиеся к жизни и деятельности св. Иоасафа (Горленко), епископа белгородского и обоянского. – Вып.1. – Курск, 1911. – С.52.

²³ Державний архів Чернігівської обл. – Ф.679. – Оп.1. – Спр.1253. – Арк.70.

²⁴ Знаменский П. Духовные школы... – С.456.

²⁵ Колосов В.И. История Тверской духовной семинарии ко дню 150-летнего юбилея семинарии. – Тверь, 1889. – С.31, 42–43.

²⁶ Знаменский П. Духовные школы... – С.198, 768.

архіпастирі, котрі опікувалися Києво-Могилянською академією та колегіумами, успішно втілювали свої ініціативи зі впровадження мови. Цьому сприяла сама модель колегіуму, що синтезувала культурні традиції заходу і сходу Європи. На реалізацію задуманого впливали й інші фактори, у тому числі культурно-історичні традиції.

27 серпня 1784 р. в Російській імперії з'явився іменний указ Катерини II про обов'язкове вивчення давньогрецької мови в духовних семінаріях, про необхідність розпочати підготовку до її викладання²⁷. Наскільки це можна було швидко реалізувати демонструє прийнятий невдовзі акт Синоду щодо збирання відомостей про вчителів та учнів, які студіюють цю мову, із зазначенням ступеня володіння нею²⁸. Наприклад, при призначенні Йова (Базилевича) на єпископство підкреслювалося знання ним давніх мов²⁹.

Увага вищої світської влади до грецької мови на початку 1780-х рр. вочевидь збілася з великим геополітичним «грецьким проектом» Катерини II, який викликав пожвавлення інтересу громадськості до різних аспектів історії та культури Давньої Греції³⁰. Дослідники не проводили паралелі між указами щодо вивчення грецької мови й цими політичними намірами, однак зв'язок між ними існував, беручи до уваги настрої, які існували у вищих владних колах.

У подальші роки далеко не в усіх духовних школах імперії змогли організувати викладання давньогрецької мови³¹, але майже відразу такий клас з'явився в Переяславському колегіумі. Причому з документації випливає, що керівництво почало підготовку ще в 1770-х рр., купуючи прописи та посібники³². На момент відкриття класу в колегіумі було чимало граматик і лексиконів (у тому числі з особистої книгозбірні переяславського єпископа Йова (Базилевича)). Отже в даному випадку місцева ініціатива випередила укази уряду й Синоду.

У 1798 р. з'явився черговий синодський указ про обов'язковість давньогрецької мови для духовних семінарій та академій Російської імперії³³. У новому статуті духовних академій і семінарій (1798 р.) підкреслювалась її неодмінність для духовництва, але не містилося рекомендацій щодо викладання³⁴. За оцінкою комісії з підготовки реформи, на початку XIX ст. давньогрецька мова в більшості закладів перебувала у занепаді³⁵.

Аналізуючи зусилля керівництва «латинських шкіл» Гетьманщини та Слобожанщини, важливо з'ясувати, кого з учнівського середовища вони закликали/спонукали/зобов'язували вчити давньогрецьку мову. Нерідко із загальних зауважень про важливість цієї справи незрозуміло, хто ж саме мав її студіювати. Наведемо епізод з історії Києво-Могилянської академії, який дозволяє зробити уточнення. У 1760 р. ректор Давид (Нащинський) у зверненні до київського митрополита Арсенія (Могилянського) писав, що давньогрецька та давньоєврейська мови необхідні майбутнім священикам і ченцям для читання Священного Писання та книг святих отців в оригіналі³⁶. Цьому передувала заява вчителя, котрий пояснював нехіть студентів до давніх мов тим, що їх ніколи не запрошують «на

²⁷ ПСЗ РИ. – Т. XXII. – Санкт-Петербург, 1830. – №16047.

²⁸ Там же. – №16061.

²⁹ *Войтков А.Н.* Йов Базилевич, єпископ переяславський, и участие его в церковно-политической жизни Польской Украины (1771–1776) // *Труды Киевской духовной академии.* – 1903. – №6. – С.327.

³⁰ *Стегний П.В.* Ещё раз о греческом проекте Екатерины II: Новые документы из АВПРИ МИД России // *Новая и новейшая история.* – 2002. – №4. – С.52–78; *Ари Г.Л.* Россия и борьба Греции за освобождение: от Екатерины II до Николая I: Очерки. – Москва, 2013. – С.35–52.

³¹ *Знаменский П.* Духовные школы... – С.768.

³² ЦДІАК України. – Ф.990. – Спр.848. – Арк.6.

³³ ПСЗ РИ. – Т. XXV. – Санкт-Петербург, 1830. – №18726.

³⁴ *Титов Ф.* Императорская Киевская духовная академия... – С.270.

³⁵ Доклад Комитета о усовершенствовании духовных училищ, и начертание правил о образовании сих училищ и содержании духовенства, при церквах служащего. – Санкт-Петербург, 1809. – С.9–10.

³⁶ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отд. II (1721–1795). – Т. 2 (1751–1762 гг.). – К., 1905. – С.357.

кондиції», на відміну від тих, хто вивчав німецьку чи французьку³⁷. Невдовзі з'явився указ про обов'язковість студіювання давніх мов дітьми духовництва Київської єпархії, і визначено, що особи, які їх опанують, отримують «більший успіх» при розподілі парафій³⁸. Отже знавцям давньогрецької визначалися переваги в духовній кар'єрі. Вихідців з інших станів керівництво академії мало заохочувати до давніх мов. Документи фіксують початок великої дискусії у суспільстві щодо необхідності давніх мов у духовних і світських школах, про зміст «класичної» світської освіти. Наприклад, у 1809 р. у Чернігівському колеґіумі відбувся диспут про потрібність таких мов для священників. За словами студентів, вони потрібні юнакам, «які готують себе до високих ступенів»³⁹. Дискусія між «грекофілами» та «латинцями» поступово перетікала з релігійного дискурсу у світський, щоб згодом реформуватись у баталії «західників» і «слов'янофілів», із тією ж наскрізною темою пошуку самотності та її утвердження вже через світську освіту.

Організація викладання

У спеціальній літературі факт наявності давньогрецької мови у школах XVIII ст. не супроводжувався аналізом прийомів її викладання⁴⁰. Труднощі встановлення методів викладання почасти пояснюються тим, що тривалий час не існувало інструкцій для вчителів «греки», адже ця дисципліна відносилася до екстраординарних. Тому важливо придивитися до практик окремих наставників. Методи викладання давньогрецької мови, які застосовував Симон (Тодорський) у Київській академії, можна частково реконструювати за рукописними записами його курсу та студентськими вправами⁴¹. Про прийоми викладання свідчить і посібник із граматики, котрий підготував Варлаам (Лящевський)⁴², використовуючи записи курсу свого вчителя⁴³.

На сьогодні найбільш раннім відомим джерелом дидактичного характеру з викладання давньогрецької мови є інструкція єпископа Самуїла (Миславського) 1769 р. для Харківського колеґіуму⁴⁴. Схожа за змістом його ж інструкція для Києво-Могилянської академії (1764 р.) була менш докладною⁴⁵. У настанові 1769 р. визначено, що студіювання потрібно розпочинати не з синтаксичного (як інші мови), а з риторичного класу. Оскільки посібники із давньогрецької мови написані для європейських шкіл латиною, учні спочатку мали добре оволодіти нею⁴⁶. Документація свідчить, що викладати мову починали з риторичного класу⁴⁷, наприкінці століття – із вищого граматичного⁴⁸. У Київській академії до 1758 р. цю мову опановували три

³⁷ *Сребренников В.* Киевская академия с половины XVIII в. до преобразования её в 1819 г. – К., 1897. – С.152.

³⁸ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отд. II (1721–1795). – Т.2 (1751–1762 гг.). – С.358.

³⁹ Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського. – Ф.310. – Спр.55. – Арк.48–49.

⁴⁰ Див., напр.: *Смирнов С.К.* История Московской славяно-греко-латинской академии... – С.308–310.

⁴¹ *Лилеев М.И.* Описание рукописей, хранящихся в библиотеке Черниговской духовной семинарии. – Санкт-Петербург, 1880. – С.211–212; *Петров Н.И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – Вып.1. – К., 1875. – С.29–30; *Его же.* Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – Москва, 1892. – Вып.1. – С.292–293; Вып.2. – С.110.

⁴² *Łaszczewski W.* Institutionum Linguae Graecae Liber. – Wratislaviae, 1746. – 462 p.

⁴³ *Виншевский Д.* Киевская академия в первой половине XVIII ст. (Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время). – К., 1903. – С.271 (прим.3).

⁴⁴ Публікацію див.: *Лебедев А.С.* Харьковский коллегиум как просветительский центр Слободской Украины до учреждения в Харькове университета. – Москва, 1886. – С.60–79.

⁴⁵ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отд. II (1721–1795). – Т.3: Царствование Екатерины II (1762–1796 гг.). – К., 1906. – С.54–55.

⁴⁶ *Лебедев А.С.* Харьковский коллегиум... – С.79.

⁴⁷ ЦДІАК України. – Ф.1973. – Оп.1. – Спр.2161. – Арк.1.

⁴⁸ Там само. – Спр.1265. – Арк.1–1зв.; Спр.2195. – Арк.5; Спр.2271. – Арк.1зв.

роки, потім два⁴⁹, як і у колегіумах. Після цього студент міг удосконалювати знання у філософському та богословському класах. Примітно, що Самуїл (Миславський) не наполягав на обов'язковості вивчення давньогрецької мови.

В інструкції 1769 р. розписано всі стадії навчання, починаючи з написання літер⁵⁰. Учитель мав спиратися на посібник Варлаама (Лящевського). До Харківського колегіуму цю книгу привіз перший наставник – Іакинф (Карпінський). Згідно з інструкцією, після опанування двох частин посібника (відміни та дієвідміни) вчитель читав Євангеліє або апостольські послання, роблячи їх граматичний розбір. Ці тексти учні мали відразу використовувати для підготовки невеликих промов і при виконанні вправ із перекладу. У наступному році проходили синтаксис та прислівники. На цій стадії вихованці заучували короткі сентенції з лексики Корнелія Схревеліуса⁵¹. Ясна річ, ця книга була в бібліотеках академії й Харківського колегіуму. На заняттях читали уривки з творів грецьких авторів, робили вправи на переклад із текстів Езопа, Єфрема Сиріна, Іоанна Золотоустого. Свідченням досягнень студентів, котрі студювали мову третій і четвертий рік, ставали богословські диспути, що відбувалися й давньогрецькою⁵². Самуїл (Миславський) рекомендував учням вивчати також новогрецьку мову, вважаючи, що завдяки цьому покращиться розуміння давньогрецької. Відомо, що у згаданих школах сучасній грецькій приділяли велику увагу⁵³.

Важлива характеристика реальних практик викладання мови полягає у забезпеченні навчального процесу посібниками. Відомо, що Симон (Тодорський) привіз із Німеччини чимало латино-грецьких лексиконів і граматик (Іоанна Скапула, Корнелія Схревеліуса, Георга Пасора)⁵⁴. Подібні книги були в особистій бібліотеці Варлаама (Лящевського), яку він заповів академії (також пожертвував гроші на придбання посібників)⁵⁵. Викладачі давніх мов нерідко передавали свої книжкові колекції академічній книгозбірні, завдяки чому в ній сформувався потужний «відділ східних мов»⁵⁶. Каталог бібліотеки Харківського колегіуму 1753 р.⁵⁷ дозволяє встановити палітру латино-грецьких лексиконів і граматик, доступних уже першому вчителю мови⁵⁸. Книжки сюди передали єпископи Епіфаній (Тихорський), Досифей (Богданович-Любимський). Із другої половини 1760-х рр. і в подальшому керівництвом академії та колегіуму кілька разів заповувало граматики, словники, лексикони європейських авторів (Григорія Кнапського, Якоба Гретсера й ін.). У 1770 р. значну кількість посібників і книжок грецькою мовою із зібрання чернігівського архієрея Кирила (Ляшевецького) після його смерті на прохання вчителів було передано до Чернігівського колегіуму.

⁴⁹ *Серебрянников В.* Киевская академия... – С.151.

⁵⁰ *Лебедев А.С.* Харьковский коллегіум... – С.77.

⁵¹ [*Schrevelius C.*] Corn[elii] Schrevelii Lexicon manuale Graeco-Latinum et Latino-Graecum, utrumque hac quinta editione multo auctius ... adjecta sunt, Sententiae Graeco-Latinae. – [Leiden] 1670. – 888 p.

⁵² *Посохова Л.Ю.* На перехресті культур... – С.163.

⁵³ Там само. – С.117–118.

⁵⁴ Описание документов и дел, хранящихся в архиве Святейшего Правительствующего Синода. – Т.34 (1754 г.). – Санкт-Петербург, 1912. – Стб.677–689.

⁵⁵ Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отд. II (1721–1795). – Т.4 (1762–1795 гг.). – К., 1907. – С.206.

⁵⁶ Каталог бібліотеки Києво-Могилянської академії див.: Там же. – Отд. II (1721–1795). – Т.5 (1762–1995 гг.). – К., 1907. – С.300–470.

⁵⁷ Відділ книжкових пам'яток, цінних видань і рукописів Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. Збір. рукописів. – Спр.1817/с 895. – Арк.5, 8зв., 13, 19зв.

⁵⁸ У каталозі зафіксовано такі видання: [*Poselius J.*] Syntaxis ... Graeca Iohannis Posselii. – Witebergae, 1586. – 285 p.; [*Scapula J.*] Lexicon graecolatium novum. – Basileae, 1594. – 185 p.; [*Rbenius J.*] M. Iohannis Rhenii Aurea clavis graecae linguae. – Lipsiae, 1625. – 688 p.; [*Garthe B.*] M. Balthasari Garthii ... Lexicon Latinograecum. – Erphordiae, 1625. – 870 p.; [*Knapski G.*] Thesauri Polono-Latino-Graeci Gregorii Snapii... – Т.1–4. – Cracoviae, 1668; *Поликарпов-Орлов Ф.П.* Лексикон трезычный, сиречь реченій славенских, еллиногреческих и латинских сокровище. – Москва, 1704. – 403 л.; [*Gretser/Gretschel J.*] Rudimenta Linguae Graecae, ex primo libro institutionum Jacobi Gretseri. – Wratislaviae, 1726. – 145 p.; *Laeschtscheuskij W.* Institutionum Linguae Graecae Liber. – Wratislaviae, 1746. – 462 p. та ін.

У 1780–1790-х рр. викладачі давньогрецької мови у звітах докладно описували хід занять, посібники та додаткові книги⁵⁹. Із цих документів видно, що наставники дотримувалися правил, визначених у 1760-х рр. Мову викладали два роки по 12 год. на тиждень⁶⁰. У цей час у Київській академії та Харківському колегіумі «греку» викладали двоє вчителів, відповідно до етапів навчання. У 1790-х рр. спиралися на посібник Варлаама (Лящевського) та його версію з хрестоматією⁶¹, а також лексикони Беняміна Гедеріха, Корнелія Схрелелюса, Григорія Кнапського. Завдяки діловодній документації можна реконструювати набір книжок, якими користувались учителі – це переважно латиномовні твори європейських філологів. Ці видання були підготовлені як для світських, так і духовних закладів (застосовувалися у школах різної конфесійної належності).

У рукописних збірках збереглося кілька зразків промов, котрі учні виголошували різними мовами (в тому числі давньогрецькою) під час святкових подій, зустрічей знатних осіб тощо. Без загального контексту вивчення грецької ці промови можна трактувати лише як елемент святкових акцій. Між тим підготовка ораторських текстів була одним із прийомів навчання⁶². Набір мов і порядок виголошення привітань фіксували усталене місце давньогрецької мови серед інших.

Викладачі

У нарисах з історії «латинських шкіл» фігурують кілька імен знаних учителів давньогрецької – Симон (Тодорський), Варлаам (Лящевський), Григорій Сковорода. Сьогодні історики освіти мають з'ясувати прізвища всіх викладачів, їх соціальне походження, місце навчання, його тривалість. Згодом ці результати можна буде порівняти з даними масиву відомостей про викладачів мов у Російській імперії XVIII ст.⁶³ Нині маємо підтверджені джерелами відомості про 33 наставників: 14 – із Київської академії⁶⁴, 19 – із трьох колегіумів⁶⁵. Інформацію про них можна зіставити з аналізом бази даних викладачів колегіумів (255 осіб)⁶⁶. Почнемо з соціального походження: вихідці з козацтва (Г.Сковорода, Симон (Тодорський)), міщанства (Дмитро Устинович, Іван Смеловецький), шляхти (Михайло Шванський, Інокентій Ставицький), решта – із родин духівництва. Такі характеристики близькі до загальної картини вчителів академії та колегіумів.

Понад 90% цієї групи вчителів почали викладати мову відразу зі студентської лави. За винятком кількох осіб, про всіх інших відомо, що вони завершили навчання богословським класом. Симон (Тодорський) і Варлаам (Лящевський) вивчали давньогрецьку в Галле, усі інші студювали її в Київській академії, або після колегіуму ще кілька років поглиблювали свої знання в академії (Василь Снісарев, Епіфаній (Канівецький) та ін.). Більше 90% учителів давньогрецької мови на момент їх роботи у цих школах були ченцями, декілька – священниками (Стефан Семяновський, В.Снісарев, М.Шванський та ін.) і світськими особами (Г.Сковорода). Ці характеристики відрізняються від загальних даних усіх викладачів.

⁵⁹ ЦДДАК України. – Ф.1973. – Оп.1. – Спр.1246. – Арк.4; Спр.1265. – Арк.1зв, 8зв.

⁶⁰ Державний архів Харківської обл. – Ф.40. – Оп.1. – Спр.217. – Арк.18.

⁶¹ *Laeschtschewskij W.* Grammatica graeca sive institutionum linguae graecae liber, utilissimis regulis ex variis auctoribus collectis, usibus rossiacae juventutis in Academia Kiioviensi adornatus. – Lipsiae, 1785. – 482 p.

⁶² *Лебедєв А.С.* Феоктист Мочульський, архієпископ белгородський (1787–1799) и курский (1799–1818). – Х., 1896. – С.21–22; ЦДДАК України. – Ф.1973. – Оп.1. – Спр.1256. – Арк.1–1зв.

⁶³ Їх збір відбувся в рамках здійснюваного за підтримки Німецького історичного інституту в Москві міжнародного проекту «Мови в освіті та вихованні в Російській імперії у XVIII ст.», в якому авторка цієї статті брала участь.

⁶⁴ Дані з різних джерел, зокрема: Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отд. II (1721–1795). – Т.1–5; Киево-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енциклопедія / За ред. В.С.Брюховецького. – К., 2001 та ін.

⁶⁵ Базу даних викладачів колегіумів див.: *Посохова Л.Ю.* На перехресті культур... – С.358–380.

⁶⁶ Там само. – С.236–241.

У другій половині XVIII ст. чисельність учителів-ченців у колегіумах зменшилася з 41% до 22% (від загального числа викладачів), натомість зросло число білого духівництва (з 22% до 25%) та світських осіб – із 36% до 53%⁶⁷. У мікрогрупі вчителів «греки» яскраво виражена протилежна тенденція – на збереження чернечого стану. Основною причиною таких соціальних характеристик мікрогрупи були переваги у церковній кар'єрі, які отримували знавці мови. На користь цього висновку свідчить і таке: на підставі порівняння біографій учителів давньогрецької з усіма викладачами виявилось, що особи цієї групи мали й відмінні траєкторії подальшої кар'єри. Більше половини викладачів продовжили церковну діяльність настоятелями монастирів, очолили семінарії, тобто поповнили прошарок вищого духівництва. Для більшості вчителів викладання цієї мови було першою фазою вдалого просування церковними щаблями. Майже половину всіх викладачів можна також назвати «професійними», адже вони кілька десятиліть присвятили вчителюванню в різних закладах. Однак у цій мікрогрупі не виявилось представників численної групи викладачів, котрі репрезентували окремий тип кар'єри, а саме молодих людей, які працювали один – два роки та отримували священницьке місце. Хоча число таких осіб серед загалу викладачів стрімко зросло в останній третині століття, ми не бачимо їх серед викладачів давньогрецької мови.

У середньому тривалість перебування на посаді вчителя грецької мови становила 4–6 років. Деякі дослідники зазначали, що 4–5 років недостатньо для того, щоб цю роботу трактувати як фах⁶⁸. Утім слід зробити уточнення. Хоча кілька наставників викладали давньогрецьку 4–5 років (Симон (Тодорський), Антон (Злотковський), Антон (Пекалицький), Яків Веселовський), понад десять із них присвятили цій справі набагато більше часу: Йоаким (Корбелецький) – 7, Варлаам (Лящевський) – 9, Ієракс (Ємельянов) – 13, С.Семьяновський – більше 20 років. Спеціалізація тут була більш вираженою, ніж у викладачів інших дисциплін. Уважаємо, що фахові навички вдосконалювалися ще й у тих учителів, котрі викладали обидві «священні мови», нерідко вкупі з «ноювою», частіше німецькою (Симон (Тодорський), М.Шванський та ін.). Однак із середини 1780-х рр. в академії та Харківському колегіумі учитель зазвичай викладав тільки давньогрецьку⁶⁹. Це потребувало додаткового фінансування, і таку розкіш могли дозволити не всі школи.

«Спеціалізацію» та зацікавлення викладачів унаочнює склад їхніх особистих бібліотек, де була значна кількість посібників і книжок грецькою мовою. Про джерела інтелектуальної поживи пересічних учителів збереглося обмаль інформації. Наприклад, викладач давньогрецької в Переяславському колегіумі Захарій Піючевський робив виписки з Анакреонта в оригіналі⁷⁰.

Характеризуючи подальшу кар'єру викладачів давньогрецької мови не слід забувати про часті запрошення їх для виконання різних спеціальних завдань. Відомо, що як Симон (Тодорський), так і Варлаам (Лящевський) за дорученням Синоду працювали над слов'янським перекладом Біблії.

Мандрівного філософа Г.Сковороду з колегами-викладачами зближувало те, що у своїй творчості він неодноразово звертався до давньогрецької мови, написав «грекою» кілька праць та лист до свого учня Михайла Ковалинського⁷¹.

Маємо підстави стверджувати, що вже в 1780-х рр. учителі давньогрецької мови сформувались як специфічна мікрогрупа серед загалу викладачів. Перевагу їм надавали їхні знання, котрі високо цінувалися та були затребувані православною церквою.

⁶⁷ Там само. – С.239.

⁶⁸ Знаменский П. Духовные школы... – С.414–415, 692.

⁶⁹ Российский государственный исторический архив, г. Санкт-Петербург (далі – РГИА). – Ф.796. – Оп.66. – Д.154. – Л.47.

⁷⁰ Перетц В.Н. Отчёт об экскурсии семинария русской филологии в Полтаву и Екатеринослав. – К., 1910. – С.21–26.

⁷¹ Ушкалов Л. Григорій Сковорода // Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / За ред. Л.Ушкалова. – Х.; Едмонтон; Торонто, 2011. – С.9, 14, 17, 32.

Хто вивчав давньогрецьку мову

Розмова про аудиторію класу давньогрецької мови у спеціальній літературі тривалий час обмежувалася питанням про чисельність учнів⁷². Відомо, що в перші десятиліття в Київській академії та у Харківському колегіумі її вивчали всього п'ятеро – шестеро осіб⁷³, у 1770–1780-х рр. – близько десяти, у 1790-х рр. у середньому їх було двадцятьоро (більшість із класу риторики, кілька – з філософії та богослов'я). На початку XIX ст. число учнів коливалося в межах трьох – п'яти десятків, іноді більше⁷⁴. Хоча вивчення мови було обов'язковим для учнів із духовного стану, на практиці її студіювали далеко не всі.

Окрім виявлення чисельності класу, назріла потреба у з'ясуванні соціальних характеристик учнів. Визначення мотивів навчання людей різних станів у ранньомодерну добу видається важливою проблемою. М.Яременко дослідив чисельність представників різних верств суспільства в Києво-Могилянській академії та мотиви їх навчання⁷⁵. У нашому випадку з'ясування соціальних параметрів аудиторії цього класу стає важливим маркером суспільного зацікавлення давньогрецькою мовою. Звітна документація академії та колегіумів дозволяє побачити, що серед учнів обов'язково були представники різних станів, котрі студіювали її за власним бажанням. Звісно, на соціальне представництво слухачів вплинула всестановість «латинських шкіл». Важливо підкреслити, що після завершення навчання у цих закладах світські посади могли обіймати й вихідці з духовництва. Такі риси упродовж XVIII ст. відрізняли «латинські школи» Гетьманщини та Слобожанщини від власне російських академії і семінарії.

Наведемо кілька імен, щоб продемонструвати типовий соціальний зріз та кар'єрні траєкторії тих, хто опановував давньогрецьку мову. Син священика Василь Джунковський після навчання в колегіумі викладав її в Петербурзькому медико-хірургічному училищі, згодом став професором грецької словесності Харківського університету. Виходець із козацького роду Микола Гнедич, відомий як перекладач Гомерової «Іліади», відповідні знання здобув у Харківському колегіумі та Полтавській семінарії. Г.Сковорода писав грецькою до свого учня з Харківського колегіуму дворянина М.Ковалинського, згодом куратора Московського університету. Син священика Іван Мартинов, майбутній перекладач, який навчався в Полтавській семінарії, згадував, що володіння давньогрецькою мовою відкривало перспективи духовної або світської кар'єри⁷⁶.

Серед учнів Симона (Тодорського), які 1742 р. писали до нього листи давньогрецькою мовою, були майбутній церковний діяч Георгій (Кониський; із старшинського козацького роду), Григорій (Гиновський; згодом викладач академії та Переяславського колегіуму), Данило Галяховський (викладач Київської академії), Григорій Стринжа (священик дипломатичної місії) та ін.⁷⁷ Учень Симона (Тодорського) був і Яків (Блоницький), запрошений викладачем давньогрецької мови в Московську академію, який також долучився до перекладу Біблії.

⁷² *Водолаженко О.* З історії Харківського колегіуму в XVIII в. // Наукові записки науково-дослідної кафедри історії української культури. – Вип.6. – X, 1927. – С.113.

⁷³ *Вишневський Д.* Киевская академия... – С.269–270.

⁷⁴ РГИА. – Ф.802. – Оп.1. – Д.106. – Л.18–60; Д.277. – Л.19–58; Д.443. – Л.21–65; *Литинский В.* Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии // Прибавление к Черниговским епархиальным известиям: Часть неофициальная. – 1899. – №2. – С.85.

⁷⁵ *Яременко М.* «Академіки» та Академія... – С.51–126, 173–207, 368–377.

⁷⁶ *Записки Мартынова // Заря.* – 1871. – №6. – С.70–88.

⁷⁷ *Вишневський Д.* Киевская академия ... – С.270 (прим.2).

Розуміння виняткового значення давньогрецької мови, якою написані сакральні тексти, повсякчас було присутнє у православному церковному дискурсі. «Для віри корисно вивчати грецьку», – стверджував митрополит Петро (Могила) зі сподвижниками⁷⁸. При цьому в кожному епоху зацікавлення мовою мало різні прояви. На українських землях у складі Речі Посполитої вже у XVI–XVII ст. було нагромаджено досвід упровадження давньогрецької до програм навчальних закладів. Утвердження православної школи, намагання зберегти свою ідентичність привели місцевих церковних діячів до активного використання надбань «латинської» культури й освіти. Так народився феномен Києво-Братського колегіуму, а за його зразком у XVIII ст. постали Чернігівський, Харківський, Переяславський. У 1730–1760-х рр. викладання давньогрецької мови у цих школах набуло системності та дисциплінарного статусу: встановлено обсяг навчального курсу, структуровано відповідний матеріал, сформульовано прийоми вишколу учнів, підготовлено посібники. Утім ці досягнення були пов'язані також з успішним використанням напрацювань нових європейських центрів орієнталістики й досвіду викладання давньогрецької в різних університетах, єзуїтських колегіумах. В останній третині XVIII ст. вона стала у цих школах повноцінною академічною дисципліною, відповідаючи запитам, які висувалися до світських і духовних закладів модерної доби. Зацікавлення виявлялося й у підтримці вчителів, сприянні поглибленню професіоналізації, стимулювалося кар'єрними перспективами.

Упродовж XVIII ст. стан справ із викладанням давньогрецької мови кілька разів ставав предметом уваги світської влади, підживлюючись деякими політичними ідеями, зокрема «грецьким проектом» імператриці Катерини II. Водночас слід звернути увагу на те, що новогуманістичний ідейний рух надав іншого значення грецькій мові, яка тепер була покликана стати засобом переосмислення культурного спадку античності. Біографії М.Гнедича, В.Джунковського й інших колишніх студентів стають аргументом на користь того, що в академії та колегіумах, у тому числі у процесі вивчення давньогрецької мови, відбувалося формування нової інтелектуальної еліти. Згодом її представники візьмуть активну участь у літературно-громадському житті, у створенні інституцій модерної світської й формуванні нового погляду на зміст «класичної» освіти.

Таким чином, проблеми викладання давньогрецької мови не залишались у суто дидактичній площині. Історично склалося так, що розв'язання ключових питань (як, що, кому, на якій стадії та навіщо викладати) було поєднано з ширшими дискусіями, релігійними, ідеологічними й культурними пошуками епохи. Києво-Могилянська академія та колегіуми сформулювали свою відповідь на зазначені питання, при цьому вдало поєднавши інерцію традицій зі прагненнями до новацій.

REFERENCES

1. Arsh, G.L. (2013). *Rossiya i borba Gretsi za osvobodzhenie: ot Ekateriny II do Nikolaya I: Ocherki*. Moskva: Indrik. [in Russian].
2. Briukhovetskyi, V.S. (Ed.). (2001). *Kyievo-Mohylanska akademiia v imenakh, XVII–XVIII st.* Kyiv: KM Akademiia. [in Ukrainian].
3. Isaievych, Ya. (1996). Osvitnii rukh v Ukraini XVII st.: skhidna tradytsiia i zachidni vplyvy. Abstracts of Papers: *Ukraina XVII st. mizh Zakbodom ta Skhodom: materialy I-bo ukraïnsko-italiiskoho sympoziumu, 13–16 veresnia 1994 r.*, 114–135. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kislova, E.I. (2015). “Latin” and “Slavonic” Education in the Primary Classes of Russian Seminaries in the 18th Century. *Slověne = Словѣне: International Journal of Slavic Studies*, 4(2), 72–91.
5. Knabe, G.S. (2000). *Russkaya antichnost: Soderzhanie, rol i sudba antichnogo naslediya v kulture Rossii*. Moskva: RGGU. [in Russian].
6. Nychyk, V.M. (2001). *Kyievo-Mohylanska akademiia i nimetska kultura*. Kyiv: Ukr. tsentr dukhovnoi kul'tury. [in Ukrainian].

⁷⁸ Див.: *Титов Ф.И.* Императорская Киевская духовная академия... – С.114.

7. Okenfuss, M.J. (1995). *The Rise and Fall of Latin Humanism in Early-modern Russia: Pagan Authors, Ukrainians, and the Resiliency of Muscovy*. Leiden; New York; Köln.
8. Piechnik, L. (1994). Przemiany w szkolnictwie jezuitskim w Polsce XVIII w. J.Paszenda (Ed.). *Z dziejów szkolnictwa jezuitskiego w Polsce*. Kraków. [in Polish].
9. Posokhova, L.Yu. (2011). *Na perekhrestii kultur, tradytsii, epokh: pravoslavni kolehiumy Ukrainy naprykintsy XVII – na pochatku XIX st.* Kharkiv: KhNU im. V.N.Karazina. [in Ukrainian].
10. Shevchenko, I. (2001). *Ukraina mizh Skhodom i Zakhodom: Narysy z istorii kultury do pochatku XVIII st.* Lviv: Instytut istorii tserkvy Lvivskoi bohoslavskoi akademii. [in Ukrainian].
11. Stegnij, P.V. (2002). Eshche raz o Grecheskom proekte Ekateriny II: Novye dokumenty iz AVPRI MID Rossii. *Novaya i novejschaya istoriya*, 4, 52–78. [in Russian].
12. Titov, F.I. (2003). *Imperatorskaya Kievskaya dukhovnaya akademiya v ee trekhvekovoj zbizni i deyatelnosti (1615–1915 gg.): Istoricheskaya zapiska*. Kiev. [in Russian].
13. Ushkalov, L. (2011). Hryhorii Skovoroda. *H.Skovoroda. Povna akademichna zbirka tvoriv*. Kharkiv; Edmonton; Toronto: Maidan. [in Ukrainian].
14. Winter, E. (1979). Der aufgeklärte Bibliozist Simon Todorskyj (1700–1754). *Ketzersobicksale: Christliche Denker aus nein Jahrhynderten*. Berlin. [in German].
15. Yakovenko, N. (2012). *Dzherkala identychnosti: Doslidzhennia z istorii uiaulen ta idei v Ukraini XVI – pochatku XVIII st.* Kyiv: Laurus. [in Ukrainian].
16. Yakovenko, N. (2002). *Paralelnyi sviit: Doslidzhennia z istorii uiaulen ta idei v Ukraini XVI–XVII st.* Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].
17. Yaremenko, M. (2014). «Akademiki» ta Akademiia: Sotsialna istoriia osvity i osvichenosti v Ukraini XVIII st. Kharkiv: Akta. [in Ukrainian].

Liudmyla POSOKHOVA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
 Professor at Department of the History of Ukraine,
 V.Karazin Kharkiv National University
 (Kharkiv, Ukraine), lposokhova@karazin.ua
 ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3338-1949>

The Status of the Ancient Greek Language in the “Latin Schools” in Hetmanshchyna and Sloboda Ukraine (Eighteenth – Early Nineteenth Centuries)

Abstract. The aim of the study is to establish the role and place of the ancient Greek language in the curriculum of the Kyiv-Mohyla Academy, Chernihiv, Kharkiv and Pereiaslav collegiums in the 18th – early 19th centuries. The article explains the methods of teaching this language; quantitative, class and other characteristics of teachers and students; motives for learning the language by the clergy and representatives of other classes. The methodological principles of intellectual and cultural history, history of everyday life and prosopography are used in the work (when creating a collective portrait of a language teacher). The study focuses on the identification and analysis of record keeping, on the basis of which training practices are reconstructed. **Conclusions.** Interest in the ancient Greek language has always been emphasized in the Orthodox Church discourse, and it has had different manifestations at different times. The teaching of the Greek language in the Kyiv-Bratsk Collegium began in the 17th century, and the Chernihiv, Kharkiv, Pereiaslav collegiums focused on this experience. In the 1730s and 1760s, the teaching of Greek in these schools acquired a systematic and disciplinary status. Such achievements were associated with the use of new European centers of Oriental studies and practices of various educational institutions (universities, Jesuit collegiums). In the last third of the 18th century, the ancient Greek language became in these “Latin schools” a full-fledged academic discipline, meeting the requirements of secular and spiritual institutions of the modern era. Addressing key issues related to the Greek language (how to teach what, to whom, at what stage of education, why) was combined with broader discussions, religious, ideological and cultural pursuits of the era. The Kyiv-Mohyla Academy and collegiums have formulated their response to these challenges, successfully combining the inertia of traditions with the desire for innovation.

Keywords: history of education, ancient Greek language, Kyiv-Mohyla Academy, Chernihiv Collegium, Kharkiv Collegium, Pereiaslav Collegium.